

М. О. Гелемей ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ОСІБ МОЛОДІЖНОГО
ВІКУ, ЯКІ ВЧИНЮЮТЬ ЗЛОЧИНИ ЕКСТРЕМІСТСЬКОЇ
СПРЯМОВАНOSTI

**М. О. Гелемей, ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ОСІБ
МОЛОДІЖНОГО ВІКУ, ЯКІ ВЧИНЮЮТЬ ЗЛОЧИНИ
ЕКСТРЕМІСТСЬКОЇ СПРЯМОВАНOSTI**

Розглянуто окремі питання психології молодіжного екстремізму в Україні, оцінено чинники та висвітлено особливості формування психології молоді екстремістської спрямованості.
Ключові слова: молодіжний вік; молодіжний екстремізм; психологічний портрет; особа злочинця.

З апобігання злочинам та їх розслідування бере за свій фундамент характеристику і класифікацію осіб, які їх учиняють, тобто вивчення особи злочинця. Якщо брати молодіжну злочинність взагалі, то звичайного поділу злочинців на повнолітніх і неповнолітніх недостатньо, адже важливе значення має також вікова структура кожної групи. Одне з перших визначень поняття “молодь” було дано 1968 р. В. Т. Лісовським: “Молодь – покоління людей, що проходять стадію соціалізації, засвоюють, а в більш зрілому віці вже засвоїли, освітні, професійні, культурні та інші соціальні функції: залежно від конкретних історичних умов вікові критерії молоді можуть коливатися від 16 до 30 років”. Пізніше більш повне визначення було дано І. С. Коном: “Молодь – це соціально-демографічна група, що виділяється на основі сукупності вікових характеристик, особливостей соціального становища та обумовлених тих чи інших соціально-психологічних властивостей. Молодість як певна фаза, етап життєвого циклу біологічно універсальна, але її конкретні вікові рамки, пов’язаний з нею соціальний статус і соціально-психологічні особливості мають соціально-історичну природу і залежать від суспільного устрою, культури і властивих даному суспільству закономірностей соціалізації”.

У сучасному розумінні молодь – це специфічна соціально-демографічна група суспільства, яка є неоднорідною, має внутрішню диференціацію, визначається особливостями діяльності, способом життя, динамічністю, інноваційним потенціалом. Нині проблема диференціації молоді є досить актуальною. Крім того, загальним фактом є те, що соціальний портрет сучасної української молоді дійсно суперечливий і мозаїчний. Не можна чітко окреслити певне коло інтересів та пріоритетів, яке було б спільним для усіх представників молоді.

Проблему вивчення особи злочинця досліджували українські та зарубіжні

вчені, такі як: Ю. М. Антонян, М. М. Бабаєв, В. М. Бурлаков, М. І. Ветров, В. В. Голіна, О. М. Джужа, А. І. Долгова, К. Е. Ігошев, І. І. Карпець, І. С. Кон, О. М. Костенко, М. С. Крутер, Н. Ф. Кузнецова, В. М. Кудрявцев, Н. С. Лейкіна, Г. М. Міньковський, О. Б. Сахаров, М. О. Стручков, С. А. Тарарухін, В. О. Туляков, А. П. Тузов, В. І. Шакур та ін.

Але мало хто з науковців вивчав саме особу злочинця молодіжного віку. До осіб молодіжного віку, згідно з чинним законодавством України, відносяться громадяни України віком від 14 до 35 років [1].

У віковій психології молодість характеризується як період формування сталої системи цінностей, становлення самосвідомості і формування соціального статусу особистості. Свідомість молодого людини володіє особливою сприйнятливостю, здатністю переробляти і засвоювати величезний потік інформації. У цей період розвиваються критичність мислення, прагнення дати власне оцінювання різним явищам, пошук аргументації, оригінального мислення. Разом із тим у цьому віці ще зберігаються деякі установки і стереотипи, властиві попередньому поколінню. Це пов'язано з тим, що період активної діяльності стикається у молодого людини з обмеженим характером практичної, творчої діяльності, неповною належністю молодого людини в систему суспільних відносин. Звідси в поведінці молоді дивовижне поєднання суперечливих якостей і рис: прагнення до ідентифікації та відокремлення, конформізм і негативізм, наслідування і заперечення загальноприйнятих норм, прагнення до спілкування і догляд, відчуженість від зовнішнього світу. Несталість і суперечливість молодіжної свідомості впливають на багато форм поведінки і діяльності особистості. Молодіжна свідомість визначена низкою об'єктивних обставин:

по-перше, у сучасних умовах ускладнився і подовжився сам процес соціалізації і відповідно іншими стали критерії її соціальної зрілості. Вони визначаються не тільки вступом у самостійне трудове життя, а й здобуттям освіти, отриманням професії, реальними політичними і громадянськими правами, матеріальною незалежністю від батьків. Дія цих чинників неодноразово і неоднозначно в різних соціальних групах, тому засвоєння молодого людиною системи соціальних ролей дорослих виявляється суперечливим. Він може бути відповідальним і серйозним в одній сфері і відчувати себе як підліток в іншій;

по-друге, становлення соціальної зрілості молоді відбувається під впливом багатьох самостійних чинників: родини, школи, трудового колективу, засобів масової інформації, молодіжних організацій і стихійних груп. Ця множинність інститутів і механізмів соціалізації не є жорсткою ієрархічною системою, кожен із них виконує свої специфічні функції в розвитку особистості.

Незважаючи на те, що психологічні портрети не є доказами у кримінальних

справах, їх можна застосовувати під час пошуку доказів, а також здійснення оперативних і слідчих дій щодо встановлення винних.

Особа злочинця – це сукупність соціально значущих характеристик, ознак, зв'язків і відносин, які характеризують людину, винну в порушенні кримінального закону, у поєднанні з іншими (неособистими) умовами й обставинами, що впливають на її злочинну поведінку [2].

Психічну складову особи розуміють як самостійний духовний світ: її відчуття, сприйняття, переживання; вольові, інтелектуальні та емоційні особливості; темперамент і характер. Деякі з цих якостей і властивостей мають природну основу. Усі вони є відносно сталими та індивідуальними, що не виключає їх розвитку протягом усього життя людини під впливом її конкретних життєвих умов і в результаті захворювань. Але в основному вони змінюються під впливом виховання і ресоціалізації. Ось чому ця складова особи є не суто психічним початком, а її психосоціальними властивостями. Особливо слід зазначити, що психічна діяльність людини повним обсягом можлива шляхом її активного спілкування з іншими людьми та соціальними групами [3].

Сучасна молодь вибирає демократичну форму правління, ураховуючи навіть негативні сторони сучасного соціального розвитку суспільства. Розраховувати на ефективну культурну самореалізацію молодого покоління у хворому суспільстві не доводиться, тим більше, що і культурний рівень інших вікових і соціально-демографічних груп населення України також поступово знижується.

На думку М. І. Єнікеева, ті особистісні особливості, які сформувались з початком соціалізації особистості і в подальшому закріпились в ній, надають можливість зрозуміти причини злочинної поведінки. Зокрема, вони визначають ставлення особи до різних ситуацій [4; 5].

Багатьох людей турбують “руйнівні мотиви” в “молодіжній” музиці. Формується ідеологія поколінь з девіантними тенденціями, що призводить до екстремістських виявів. Узагалі спостерігається тенденція до дегуманізації та деморалізації у змісті мистецтва, що виявляється насамперед у приниженні, деформації і руйнуванні образу людини. Зокрема, це фіксується в ескалації сцен і епізодів насильства та сексу, у посиленні їх жорстокості (кінематограф, театр, музика, література, образотворче мистецтво (реальне життя)), що суперечить законам людської моральності й справляє негативний вплив на молодіжну (зокрема) аудиторію. Цей вплив підтверджується численними дослідженнями.

З кінця 90-х років ситуація в нашому масовому мистецтві, особливо на екранах телевізорів, стала різко змінюватися, набуваючи все більш негативного характеру. За статистичними даними, репертуар кінотеатрів за частотою

показів більше ніж на 89 % складається із зарубіжних фільмів, жанровий репертуар яких очолюють бойовик і еротика. Ті фільми, які з якихось міркувань не допускають до широкого ефіру, стали доступні по кабельному телебаченню і відео.

З соціально-психологічної точки зору, екранне насильство та агресивна еротика роблять свій внесок у криміналізацію сучасного життя, особливо впливаючи на дітей, підлітків та молодь, які становлять основну аудиторію кінотеатрів і відеосалонів.

Складна економічна та політична ситуація в Україні призвела до того, що молодь України перестає брати активну участь у житті суспільства, тим самим визначаючи сучасний етап розвитку суспільства як кризовий та нестабільний. Негативні оцінювання кризи супроводжувалися позначенням спаду в економіці, анархією в соціальній структурі. Деякі представники молоді стверджують, що розвал переважає в усьому: "...починаючи з душі і закінчуючи економікою". Зазначається озлоблення людей через брак можливості задовольнити свої основні потреби. Змінюються стосунки в колі родичів, більш обережно планується сім'я.

Виникнення таких, а не інших проблем із зазначеними особливостями молодіжної субкультури зумовлено цілою низкою причин, серед яких, на думку В. Т. Лісовського, найбільш значущими є такі:

1. Молодь живе в загальному соціальному і культурному просторі і тому криза суспільства та його основних інститутів не могла не позначитися на змісті й спрямованості молодіжної субкультури. Саме тому явне розроблення спеціальних молодіжних програм, за винятком соціально-адаптаційних або профорієнтаційних. Будь-які зусилля з корекції процесу соціалізації неминуче будуть наштовхуватися на стан усіх соціальних інститутів українського суспільства і, насамперед, системи освіти, закладів культури і засобів масової інформації. Яке суспільство – така і молодь.

2. Криза інституту сім'ї та сімейного виховання, придушення індивідуальності та ініціативності дитини, підлітка, молодої людини як з боку батьків, так і педагогів, усіх представників "дорослого" світу не може не призвести, з одного боку, до соціального й культурного інфантилізму, а з другого – до прагматизму і соціальної неадаптованості, до виявів протиправного чи екстремістського характеру. Агресивний стиль виховання насаджує агресивну молодь самими дорослими, коли дорослі діти не можуть пробачити ні вихователям, ні суспільству взагалі.

3. Приватизація засобів масової інформації, якоюсь мірою і всієї художньої культури, формує певний "образ" субкультури не меншою мірою, ніж основні чинники соціалізації – сім'я і система освіти. Адже саме перегляд телепередач

поруч із спілкуванням – найпоширеніші види дозвільної самореалізації. У багатьох своїх рисах молодіжна субкультура просто повторює телевізійну субкультуру, яка створює для себе вигідного глядача.

Оцінюючи особистість людини, яка вчинила злочин, потрібно виявити домінуючі спонукання та узагальнені способи її життєдіяльності, які утворюють загальну схему її поведінки та стратегію життєдіяльності. Людська поведінка організовується певними вихідними ціннісними позиціями особистості. У психіці людини не існує якихось особливих “злочинних рис”. Ще великий психолог А. Ф. Лазурський зазначав, що викривлений розвиток людської особистості пов’язаний не з відсутністю чи недостатністю тих чи інших психічних якостей (розуму, волі, емоцій), а більшою мірою з невідповідністю між особливостями психіки і тими зовнішніми умовами, в яких відбувається розвиток людини.

Сучасна молодь настільки різноманітна, що це дає змогу трішки порівняти її представників та скласти багаторівневий соціально-психологічний портрет сучасної молоді:

1) це люди дуже запальні, гарячі, котрих завжди переповнюють ідеї, які намагаються себе будь-що і будь-де реалізувати, просто горять під час роботи з чимось і заражають цим відчуттям інших. Це досить часто ерудовані, креатині, творчі юнаки і дівчата, які ані дня не можуть прожити хоча б без ковтка творчості нехай навіть і оберненої на буденні справи...;

2) окрема категорія осіб, які належать до різних молодіжних субкультур, коло захоплень яких є досить специфічним і значною мірою впливає і на соціально-психологічний портрет цих людей. Проте знову ж, ніяких узагальнень! Навіть представники однієї й тієї ж субкультури у багатьох речах можуть бути дуже відмінні один від одного. Це стосується різних аспектів сприйняття молодими людьми сутності певної субкультури, їх ставлення до окремих психологічних чи просто смакових питань, ставлення до себе і навколишнього світу та ін.;

3) багатьом підліткам і молоді властивий загострений юнацький максималізм, хворобливе перенасичення, особливо емоційне, переживання певних ситуацій, що часто призводить до різного роду депресій (у деяких представників цей стан може тривати роками), апатій, похмурості... Певна категорія молоді здебільшого зводить усе до суїциду – як до самогубства, так і просто до самокаліцтва чи ж показового різання вен, при чому тим способом, який не призведе до смерті, але залишить добре видимий слід для загального споглядання або ж для власної максималістичної егоїстичної втіхи...

Так, є в нас дуже емоційна молодь, є дуже депресуюча, є анархічно настроєна... Власне, скільки субкультур, стільки й певних відрізняючи нюансів як у порівнянні один із одним, так і всередині самих спільнот чи

субкультур...;

4) молодь, яка є якими націоналістами, палко співпереживає, турбується про долю та стан своєї держави і завжди готова прийти на допомогу і відстояти певні ідеали, котрі, на їх думку, були б більш раціональними та дієвими для поліпшення економічного, політичного, культурного, соціального та інших становищ у країні. Вони підтримують процеси формування демократичної незалежної держави, підтримують процес відродження України. Чесно кажучи, таких нам доводилося зустрічати рідко, але все ж доводилось;

5) молодь, яка жадає навчатись, намагається увібрати у себе усі можливі знання, котра хоче бути самодостатньою, реалізовувати себе, активно шукає своє місце у світі, прагне своїми силами забезпечити власне життя...;

6) ну, звісно, є й ті, хто просто інертно до всього ставиться і пливе за течією... Неможливо перерахувати усі тонкощі та особливості нашої чудової молоді. Так, трапляються гнилі фрукти, бувають грубі, аморальні, брутальні, невиховані персонажі, але загалом... ми – просто молодь, завжди різнобічна і неповторна!

Молодіжна субкультура є викривлене дзеркало дорослого світу речей, стосунків і цінностей. Розраховувати на ефективну культурну самореалізацію молодого покоління у хворому суспільстві не доводиться, тим більше що і культурний рівень інших вікових і соціально-демографічних груп населення України також постійно знижується.

Країна, в якій не піклуються про дітей і молодь, не має майбутнього. І якщо найближчим часом не буде істотних змін, ми приречені на вимирання.

Підсумовуючи вищесказане, дійшли висновку, що психологічна особистість злочинця – це сукупність типологічних якостей індивіда, які зумовлюють вчинене ним злочинне діяння певного виду. Вивчення особистості злочинців і законослухняних громадян дає змогу узагальнити про те, що злочинці гірше засвоюють вимоги правових і моральних норм, вони більше відчужені від суспільства і його соціальних цінностей, від малих груп – сім'ї, трудових чи навчальних колективів, у них погана соціальна адаптованість. Злочинці відрізняються від законослухняних людей не “злочинними рисами” їх психіки, а тими негативними рисами характеру, тою спрямованістю особистості, які склалися в умовах їх життя, навчання і діяльності. Для злочинця характерні агресивність в поведінці та імпульсивність в діях, відчуженість від суспільних цінностей і духовної культури, високий рівень тривожності і невпевненості в собі. Особистісні якості людини, що виявляються у злочинному діянні, – свідчення її морально-психологічних хиб (жорстокість, соціальний негативізм, жадібність та ін.). Причини злочинної поведінки закладені у психології особистості злочинця, щоб їх зрозуміти, необхідно вивчити цю

особистість, виявити ті зовнішні відносно неї соціальні явища та процеси, які сформували її криміногенні риси. Саму ж злочинну поведінку потрібно вивчати не тільки для її запобігання чи прискікання, а й для розуміння її причин. Можливо було б уникнути багатьох помилок, якби практичні органи – попереднього слідства, суд, установи, в яких відбувають покарання, – у центр уваги та професійних зусиль завжди ставили психологію особистості, а не тільки умови її життя, той чи інший вплив не неї.

В особистісній структурі злочинця як типа особистості містяться елементи, які є психологічними передумовами злочинної поведінки. У духовному світі злочинця на свідомому та підсвідомому рівнях виявляються такі особливості, які формують мотиви злочинів і приводять до їх реалізації. Будь-який злочин не є випадковим до особистості того, хто його вчинює: у своїй основі він підготовлений усім розвитком її соціальних і психологічних властивостей. Кримінологічна типологія особистості злочинця допомагає виявити причини злочинної поведінки, а це значить, з більшою ефективністю запобігти злочинам. Отже, вона має підкорятися загальним завданням боротьби зі злочинністю.

Список	використаних	джерел
1. Антонян Ю. М. Психология преступника и расследование преступлений / Антонян Ю. М., Еникеев М. И., Эминов В. Е. – М. : Юристъ, 1996. – 336 с.		
2. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні : Закон України від 5 лют. 1993 р. № 2998-ХІІ (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1613-14 .		
3. Кримінологія : Загальна частина. Курс лекцій : навч. посіб. / Курило В. І., Михайлов О. Є., Яра О. С. – К. : Кондор, 2006. – 192 с.		
4. Коновалова В. О. Юридична психологія. Академічний курс / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько. – К. : Вид. дім, 2004. – 421 с.		
5. Поняття особи злочинця [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pravnyk.info/krm1g_5-1.html .		